

Шифр «Виборчі технології»

ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК СУКУПНОСТІ ПРИЙОМІВ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ	6
1.1. Зміст та ознаки виборчих технологій	6
1.2. Класифікація виборчих технологій	10
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЯ «ДВІЙНИК»: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	13
РОЗДІЛ 3. АДМІНІСТРАТИВНИЙ РЕСУРС У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ	19
РОЗДІЛ 4. ЗАСТОСУВАННЯ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ВИБОРАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ 2019 РОКУ	23
ВИСНОВКИ.....	28
ДОДАТКИ.....	31
Таблиця 1. Підходи до розуміння виборчих технологій.....	31
Таблиця 2. Класифікація виборчих технологій	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34
АНОТАЦІЯ.....	37

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вибори – це насамперед вираження демократії в країні, складний бюрократичний процес, процедуру проведення якого закріплено, передусім, у таких нормативно-правових актах, як Конституція України, Виборчий кодекс України, Закони України «Про Центральну виборчу комісію», «Про Державний реєстр виборців», «Про місцеві вибори» та «Про вибори народних депутатів України». Під час виборчого процесу кандидати застосовують усі їхні можливості для здобуття голосів саме за їхню кандидатуру. Водночас, практикують як засоби, які не порушують чинного виборчого законодавства (легальні виборчі технології), так і ті, які є неправомірними (нелегальні) – це таке собі маніпулювання електоратом. Останні значно підривають конституційні положення про демократію в нашій країні. Понад те, реалізація активного виборчого права несанкціоновано обмежується, коли застосовують «брудні виборчі технології», такі як: реєстрація кандидатів-«двійників», подання технічних кандидатів у члени дільничної виборчої комісії, застосування парамілітарних організацій як спостерігачів, зловживання службовим становищем з метою нелегального здобуття голосів тощо. З огляду на це, актуальним є дослідження таких виборчих технологій з урахуванням набрання чинності Виборчим кодексом України та досвіду проведення чергових виборів Президента України та позачергових виборів народних депутатів України у 2019 році.

Не менш важливою ця проблематика постає й у контексті потенційного проведення в жовтні 2020 року чергових місцевих виборів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідженням проблематики виборчих технологій займаються як вітчизняні, так і іноземні науковці. Насамперед, потрібно відзначити дисертаційні дослідження, монографії та низку наукових статей М. В. Афанасьєвої, А. А. Джабасова, М. Й. Варій, В. В. Кобрижицького, О. В. Романюк, які досліджують поняття і види виборчих технологій. Крім того, М. В. Афанасьєва, О. В. Марцеляк,

Г. А. Пилипенко та іноземні вчені Сьюзен Хайд, Майкл Олверез досліджували класифікацію виборчих технологій. Окремі аспекти цієї тематики розглядали А. А. Ашурбеков, Т. М. Моторнюк, В. В. Полуєтков, О. О. Черніков тощо.

Об'єктом дослідження є виборчі технології як правове явище.

Предметом дослідження є правовий аспект виборчих технологій, зокрема технологій «двійник» та адміністративного ресурсу.

Метою дослідження є виявлення проблем і розробка пропозицій для запобігання нелегітимним і нелегальним виборчим технологіям, передусім виборчій технології «двійник» й адміністративному ресурсу.

Для досягнення мети дослідження було поставлено такі завдання:

- 1) охарактеризувати поняття «виборчих технологій»;
- 2) виокремити види виборчих технологій;
- 3) розкрити: поняття виборчої технології «двійник», відповідну теорію, практику та перспективи правового регулювання;
- 4) окреслити: поняття виборчої технології «адміністративний ресурс» згідно з теорією, практикою та перспективами правового регулювання;
- 5) висвітлити виборчі технології, які застосовувались під час виборів Президента України 2019 року та сформулювати шляхи удосконалення правового регулювання.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження став діалектичний метод, який дозволив виявити та пізнати виборчі технології як правове явище. Крім цього, під час проведення дослідження використовувались *формально-логічний* (логічні прийоми аналізу та синтезу застосовано під час виокремлення ознак і визначення поняття виборчих технологій, а також їхньої класифікації, прийоми моделювання та абстрагування – під час вироблення практично можливих пропозицій удосконалення виборчого процесу), *системний* (дозволив систематизувати та класифікувати виборчі технології, а також упорядкувати застосування нелегальних виборчих технологій відповідно до Звіту Комітету виборців України 2019 року), *порівняльно-правовий* (за його допомогою проаналізовано та зіставлено такі види виборчих технологій, як:

«двійник» та «адміністративний ресурс»), *формально-юридичний* (дозволив проаналізувати норми чинного виборчого законодавства України). Їхнє використання дозволило вивчити проблему комплексно, а також досягти поставленої мети, вирішити поставлені в роботі завдання.

Наукова новизна. Це дослідження є першим в Україні, яке аналізує застосування виборчих технологій на чергових виборах Президента України та позачергових виборах народних депутатів України 2019 року. Встановлено деякі проблеми правового регулювання виборчого процесу. Виокремлено конкретні аспекти порушення принципу демократії, закріпленого Конституцією, та положень виборчого законодавства. Надано актуальні рекомендації подолання таких недоліків на основі законодавства України. Аргументовано необхідність впровадження: обов'язкової сертифікації керівного складу виборчих комісій; обов'язкової попередньої сертифікації членів дільничної виборчої комісії; попередження для кандидатів, які подали кандидатури таких членів виборчих комісій, що систематично не з'являються на засідання комісії.

Теоретичне і практичне значення результатів роботи полягає у можливості їхнього використання: у науковій діяльності – для розроблення моделі вдосконалення правового регулювання виборчого процесу; у законотворчій діяльності – для внесення змін до виборчого законодавства; у навчальному процесі – з метою підготовки навчальної та навчально-методичної літератури з навчальних дисциплін «Виборче право» та «Конституційне право України» щодо процедури проведення виборів та застосування законодавства з метою притягнення до відповідальності за застосування нелегальних виборчих технологій. Практична спрямованість результатів дослідження полягає в тому, що сформульовано низку рекомендацій для покращення ефективності запобігання нелегітимним і нелегальним виборчим технологіям.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК СУКУПНОСТІ ПРИЙОМІВ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Зміст та ознаки виборчих технологій

Конституція України як основний закон нашої держави у статті 1 закріплює, що Україна є демократичною державою. А що таке демократія? На сьогодні демократією є певний політичний режим, за якого єдиним носієм влади в державі визнається народ. Та чи є пряма (безпосередня) демократія ефективною в той час, коли виникають та формуються способи, засоби впливу на думку громадськості (виборчого корпусу) через нелегітимні чи нелегальні виборчі технології? Саме це зумовлює актуальність цього дослідження та детальнішого вивчення вказаного явища.

З огляду на важливість точності й однакового вживання термінопонять і запобігання двозначності [30, с. 11], слід розпочати з констатації: зміст поняття «виборчі технології» вчені інтерпретують залежно від досліджуваного аспекту процесу виборів.

Наприклад, А. Джабасов під виборчими технологіями пропонує розуміти «сукупність прийомів, методів впливу на виборців, що базуються на визначених наукових розробках, даних конкретних соціологічних досліджень з метою досягнення політичного успіху певної політичної сили на виборах, яка використовує для досягнення цієї мети засоби політичної реклами та паблік рилейшнз» [1, с. 60–61], відштовхуючись від методів впливу на електорат.

Натомість М. Варій виокремлює психологічний аспект виборчих технологій: «... сукупність методів впливу на індивідуальну та соціальну психіку виборців з метою завоювання їхніх голосів» [2, с. 270].

Але, на думку В. В. Кобржицького та О. В. Романюк, формулюючи визначення поняття «виборча технологія», необхідно враховувати такі складові виборчого процесу, як: особливості законодавчого поля на державному рівні та місцевих виборчих норм на регіональному рівні; науковий фундамент

напрацювань щодо ведення виборчої кампанії; кінцеву мету суб'єкта політики (зокрема політичні дивіденди), можливі ризики та прогнозування очікуваного результату; залученість різних політичних та соціальних груп до виборчого процесу; принципи управління громадськістю; ресурсні витрати та фактично наявний інструментарій тощо. Тому узагальнюючи, під поняттям «виборча технологія» слід розуміти систему засобів впливу на виборців, методів та шляхів, спрямованих на здобуття та утримання запрограмованого результату виборів, з урахуванням реально існуючих об'єктивних умов політичного розвитку держави [3].

Звертає увагу розуміння схожого, проте іншого терміна науковцем К. А. Свеклою, що визначає політичні технології як «сукупність методів і систем дій, спрямованих на досягнення певного політичного результату. Вони неодмінно застосовуються у виборчих кампаніях. І дуже часто в цій ситуації притаманна досить агресивна форма впливу» [4, с. 219–221]. З цього визначення можна побачити некоректне ототожнення понять «виборчі технології» та «політичні технології».

Дослідниця М. В. Афанасьєва визначає виборчі технології як «сукупність організаційних відносин, які виникають у сфері реалізації виборчого права, їхнє правове забезпечення здійснюється за допомогою конституційно-процесуальних норм. Цільове призначення процесуальних норм, що зокрема регулюють організаційні відносини під час виборів, полягає у закріпленні загальнообов'язкового, найбільш досконалого процесуального порядку діяльності суб'єктів (учасників) виборчої кампанії, який забезпечує послідовну, всебічну реалізацію виборчих прав громадян; вносить демократичні елементи наукового управління соціальним процесом; слугує обов'язковою умовою законності у сфері виборчих правовідносин» [5, с. 137–141]. Як можна побачити з наведеного, авторка демонструє конституційно-правовий підхід до виборчих технологій, який є найбільш корисним для нашого дослідження.

Дослідивши феномен виборчих технологій, можна виокремити їхні ознаки:

1) наявність організаційних відносин. Ця ознака означає, що насамперед –

це суспільні відносини, які реалізуються в процесі виборів, а також під час впливу суб'єктів виборчої кампанії на результат виборів. Правове забезпечення здійснюється за допомогою конституційно-процедурних норм, які закріплені в основному законі й актах виборчого законодавства;

2) оперативність. Вона полягає в тому, що ці технології не застосовуються ізольовано від виборчого процесу, а виникають під час передвиборної агітації, формування виборчих округів і виборчих комісій, підрахунку голосів тощо, з метою впливу на результат голосування;

3) стандартний набір процедур. Кожна технологія містить симбіоз певних процедур, які при своїй взаємодії дають поштовх до існування технології як такої. Ця ознака виборчих технологій полягає в тому, що стандартний набір процедур – це наявність взаємопов'язаних елементів, які в порядку здійснення або виконання певних дій, мають на меті вплинути на громадську думку або іншим чином вплинути на хід виборчого процесу. Наприклад, «брудні» виборчі технології за допомогою ЗМІ включають такий стандартний набір процедур: а) поширення негативної і непідтвердженої інформації про кандидата; б) оприлюднення неправдивої інформації щодо перебігу кампанії на користь одного з кандидатів; в) використання у ЗМІ сатири з метою приниження честі й гідності певних кандидатів; г) створення спеціальних Інтернет-сайтів з метою розповсюдження чуток і компромату щодо певних кандидатів; ґ) дискредитація соціологічних служб і аналітичних центрів, що представляють дані об'єктивних соціологічних досліджень [12, с. 163];

4) багаторазовий апробований сценарій. Для існування феномену виборчих технологій не потрібно застосовувати кожного разу абсолютно новий сценарій розвитку подій. У цьому випадку чим більше технологія була перевірена часом, тим краще вона буде працювати в соціумі. Кожного виборчого року в Україні застосовуються ті ж самі технології: наприклад, під час президентських виборів застосовується найсильніший важіль впливу – ЗМІ. Політичні ток-шоу, на яких обговорюються програми кандидатів, ставлять на меті не лише дізнатись більше про кандидата та його дії, а й діставання «брудної білизни».

Важливою є і демонстрація позитивних якостей рекламованого кандидата – з одного боку, а з другого – публічна негативна характеристика опонентів. Прикладом є поведінка учасників дебатів перед повторним голосуванням на чергових виборах Президента України 2019 року. Під час дебатів було не лише обговорено позитивні та негативні зміни в нашій державі за час президентства П. Порошенка і посилення майбутніх змін його опонента В. Зеленського, але і досить швидко ці політичні дебати перетворено на «балаган», лунали вислови на кшталт: «Краще бути котом в мішку, ніж вовком в овечій шкурі». Такі вислови були способом впливу на суспільство через негативну характеристику опонента. Слід зазначити, що ця технологія є легальною і не має бути предметом правового регулювання з метою запобігання їй.

Натомість наведемо інші багаторазово апробовані сценарії: а) технологія «двійник» – підбір кандидата зі схожим або ідентичним прізвищем, іноді навіть ім'ям та по батькові, як у суперника; б) «клон» – це майже такі самі паспортні дані, схожий типаж зовнішності й іміджу, ідентична політична програма, доведений до тотожності мовленнєвий апарат тощо; в) адміністративний ресурс – використання органами публічної влади та їхніх посадових і службових осіб своїх повноважень для досягнення політичних цілей під час виборчої кампанії шляхом порушення норм чинного законодавства;

5) кінцевим результатом є досягнення з урахуванням об'єктивних умов політичного розвитку держави запрограмованого результату – наприклад, перемоги кандидата на тих чи інших виборах.

Підсумовуючи вищевикладене, виборчі технології – це сукупність організаційних відносин, стандартний набір багаторазово апробованих прийомів, способів, засобів оперативного досягнення визначеного результату під час виборчого процесу.

1.2. Класифікація виборчих технологій

Класифікація – це процес поділу певного поняття, за якого виокремлюються відмінності його складових, кінцевою метою якого є систематизація елементів певної сукупності за характерними їм спільними або відмінними ознаками.

Спершу слід довести потребу класифікації: 1) показує, які складові входять до певного поняття, явища тощо; 2) для короткої характеристики поняття через вказівку на елементи – як своєрідна альтернатива характеристики поняття порівняно з наданням його визначення; 3) для того, щоб, виокремивши складові певного поняття, відділити такі складові одна від одної та показати відмінності між ними; 4) для того, щоб спростити подальшу характеристику поняття, надавши їй системно-структурну оболонку [13, с. 90–91].

За основу можна взяти запропоновану М. В. Афанасьєвою класифікацію виборчих технологій на підставі критерію їхньої відповідності загальним демократичним принципам організації та проведення виборів, правовим і моральним нормам, політичній етиці. Відповідно до цього критерію, виборчі технології поділяються на легальні, нелегітимні, нелегальні [6, с. 7–8].

Легальними є, насамперед, технології, які відповідають чинному законодавству [2; 7, с. 192]. До таких технологій можна уналежнити згадані в підрозділі 1.1 дебати кандидатів, а також застосування виборчої системи, наприклад пропорційної на виборах народних депутатів України 2019 року. Остання «полягає в тому, що розподіл представницьких мандатів здійснюється пропорційно до кількості голосів, поданих за кожну партію» [8, с. 35].

Наступним видом виборчих технологій є нелегітимні – це технології, що формально не порушують норми законодавства, але наявність у них певних процедур не відповідає загальним демократичним принципам організації та проведення виборів, нормам суспільної моралі і, як наслідок, викликає обурення з боку громади. Прикладом таких виборчих технологій можемо вважати присутність на мітингу політика, що належить до групи його противників, з транспарантами, листівками та іншими матеріалами

опозиційного до нього змісту. З одного боку, такого роду діяльність не є порушенням закону (якщо тільки матеріали не містять наклепу на адресу політика, а самі його противники не порушують громадського порядку), проте з другого – громадськість звичайно засуджує такі дії, вважаючи їх порушенням неписаних правил публічних відносин політиків [2; 7, с. 192]. Вказаний приклад технологій був поширеним на позачергових виборах народних депутатів України 2019 року – передусім з боку прихильників партії Шарія, які, ідентифікуючи себе за допомогою червоних кульок і вигукуючи різні політичні гасла, відвідували політичні заходи представників інших політичних сил.

Широкого застосування виборчих технологій зазнали саме нелегальні, тобто такі, які прямо порушують норми виборчого законодавства. До таких належить адміністративний ресурс – політологічний термін, вживаний для пояснення використання органами та посадовими особами органів публічної влади своїх повноважень для досягнення політичних цілей під час виборчої кампанії шляхом порушення норм чинного законодавства [9, с. 183]. Американські вчені С. Хайд та М. Олверез до нелегальних технологій відносять і підробку та несанкціонований доступ до систем реєстрації виборців. Попри чіткі вимоги до виборчих бюлетенів, цей вид технологій значно підвищує рівень протиправного доступу до бюлетенів або машин для голосування [26, р. 45].

Отже, легальна технологія набагато менше застосовується ніж нелегітимна чи нелегальна. Підставою є значно більша складність завоювання прихильності електорату відповідно до всіх норм закону, що жорстко обмежують дії. Це породжує застосування нелегітимних і нелегальних технологій. Вони, так би мовити, розв'язують руки під час агітації чи голосування. Саме тому на кожних виборах спостерігаються непоодинокі порушення букви закону.

Також можна виокремити види виборчих технологій за об'єктом впливу: технології, що впливають на електорат (головна мета – вплив на громадську думку, на індивідуальну та соціальну психіку виборців з метою завоювання їхніх голосів шляхом застосування, наприклад, ЗМІ, адміністративного ресурсу тощо); що впливають на кандидатів-суперників або партії-конкуренти; що

стосуються виборчої документації (виборчих списків, бюлетенів, протоколів тощо); які стосуються адміністрування виборів (утворення та формування виборчих комісій, джеррімендеринг – штучний поділ на виборчі округи тощо).

Іншим критерієм поділу є період застосування: виборчі технології під час висування та реєстрації кандидатів, передвиборної агітації, утворення і формування виборчих комісій, дня голосування, підрахунку голосів тощо.

РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЯ «ДВІЙНИК»: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Масштабного застосування виборчих технологій зазнали саме нелегальні, тобто такі, які прямо порушують норми виборчого законодавства України. З правової точки зору – це негативна тенденція завойовування визнання серед опонентів та голосів електорату, а з політичної – це агітація, яка стовідсотково спрацює, та захід убезпечення себе від небажаного програшу на виборчій арені.

Досліджуючи це питання, Марек Камінський та Моніка Налєпа зазначають, що коли політикам надається можливість, вони намагаються маніпулювати демократичними інститутами на власну користь. У зрілих демократіях з часом розвивались інституційні обмеження, які перешкоджають маніпуляціям. На відміну від політичної системи молодих демократій (зокрема, України) як таких жорстких обмежень не існує. Найвразливішими параметрами парламентських виборів є величини та межі округу, формули розподілу місць, структура виборчих бюлетенів, пороги виключення та терміни виборів [28, р. 369].

Сутність технології «двійник» полягає саме в тому, що на виборах висувається і реєструється кандидат, прізвище, ім'я та по батькові, посада, місце роботи та інші дані якого майже повністю збігаються з даними того кандидата, проти якого висувається двійник. Іноді «основному» кандидату протистоять 3–4 особи з однаковими прізвищами.

У науковій літературі називають окремі ознаки кандидата-двійника: підбирається зі схожим прізвищем, іноді навіть ім'ям та ім'ям по батькові, як і в суперника [11, с. 135]; є самовисуванцем [3, с. 38]; ідентичне ім'я або по батькові відповідно до алфавіту стоїть раніше ніж ім'я основного кандидата. Попри те, що технологія «кандидат-двійник» є малоефективною з приводу дієвості та досить фінансово затратною, з плином часу ускладнюється й поширюється і як результат спрацьовує, приклад чому надано нижче.

Різновидом виборчої технології «двійник» є дещо схожа технологія «клон». Клони не просто дещо схожі за паспортними даними, як двійники. Клон – це

майже тотожний опоненту кандидат: має не схожі, а такі самі паспортні дані; такий самий типаж зовнішності й іміджу; таку саму політичну програму дій; доведений до тотожності мовленнєвий апарат тощо. У нього можуть дещо відрізнятись біографічні дані [14, с. 147].

Характерною особливістю виборчої технології «двійник» є наявність такої мети, як розпорошення уваги виборчого корпусу та намір отримати місце у складі виборчої комісії. Якщо ми говоримо про наявність певних моральних принципів, то технологія «двійник» направлена саме на їхнє знищення. Схема дезорієнтації електорату цією технологією є досить дієвою, застосовується майже на кожних виборах і спрямована на виборця, що був спочатку активним.

На думку А. Ашурбекова, в майбутньому використання цієї виборчої технології може призвести до дистанціювання виборців від виборчого процесу і взагалі від політичної системи, внаслідок чого виникає питання щодо легітимності її існування та функціонування [15, с. 259].

Потенційний електорат двійників визначається електоральними уподобаннями, які здебільшого мають локальний характер. Попри це, виокремлюють стійкі тенденції в тому, хто голосує за двійників. В електораті двійників поширені жителі сільських районів. Вони, як правило, менш інформовані про кандидатів, мають вузьку електоральну орієнтацію на прізвище, у найкращому випадку – на ім'я кандидата, тому, побачивши у виборчому бюлетені два однакових прізвища, губляться і, керуючись уривчастою інформацією, практично наважання роблять позначку. Міський електорат двійників характеризується слабкою соціальною захищеністю, бідністю, й отже, відсутністю широкого доступу до ЗМІ. Двійники іноді можуть використовувати ті категорії виборців, які йдуть на вибори зі свідомим бажанням голосувати проти всіх кандидатів. Такі виборці здебільшого можуть відрізнити двійників, розуміють, що двійники не є повноцінними кандидатами, і голосують за них виключно на знак протесту [16, с. 37].

Дослідник В. В. Полуктов розрізняє кандидатів-«двійників» залежно від мети висунення:

1. «Двійник-буфер». Основною метою виставлення «буфера» є запобігання висуненню в такому окрузі потенційно небезпечного кандидата. Наприклад, якщо кандидат усвідомлює, що в цьому окрузі в нього є конкурент, який має велику вагу в суспільстві, то він може спробувати «висунути» двох-трьох кандидатів-«двійників» під конкурента. Іноді подібний хід змушує «атакованого» кандидата змінити округ [17, с. 219].

2. «Двійник-провокактор». Його головна мета – руйнування позитивного образу «основного» кандидата. Такий «двійник» повинен з моменту реєстрації до дня голосування заплутувати, вводити в оману виборців. Він навмисно зловживає становищем однофамільця: виступає з різними провокаційними ініціативами, підписує і розсилає виборцям звернення, які не відповідають дійсності, скеровує до квартир п'яниць-«агітаторів» – тобто проводить такі дії, щоб виборці відвернулися від його прізвища, а отже, і від прізвища його конкурента [17, с. 224]. Частково на парламентських виборах 2019 р. цю технологію реалізовано: в округах №186 (місто Скадовськ) і №183 (місто Херсон) було поширено газети, виконані у кольорах та стилістиці партії «Слуга Народу», в яких критикувалися кандидати від цієї політичної сили [18, с. 23]. Однак прикладів безпосередньо «двійника-провокатора» на парламентських і президентських виборах 2019 р. не виявлено.

3. «Свій двійник». Основна мета виставлення – привернення уваги до своєї персони. Зазвичай так роблять нульові кандидати для того, щоб привернути первинну увагу до себе. У результаті прізвище кандидата починає з'являтися в ЗМІ дедалі більше, принаймні до нього на певний час привернуто увагу громадськості [17, с. 225]. Це найменш поширений в українській виборчій практиці вид двійників і випадків його застосування не виявлено.

4. «Двійник-тихоня». Цей різновид технології є найбільш поширеним. Кандидат-«двійник» у цьому випадку виставляється лише з єдиною метою: наявність у виборчому бюлетені. Це здатне заплутати виборців, підштовхнути їх до помилки при заповненні бюлетеня і тим самим відтягнути частину голосів у «основного» кандидата безпосередньо в день голосування. За даними

досліджень сама наявність кандидата-«двійника» у виборчому бюлетені здатна позбавити «основного» кандидата 3–5 % голосів [17, с. 227]. Наприклад, в окрузі № 106 (Луганська обл.) друге місце посів Фурман Юрій Анатолійович, якого підтримали 19,37% громадян. Натомість різниця між першим і другим місцем становила лише 2,12%, що менше, ніж кількість голосів, відданих за його «клона» – Фурмана Андрія Леонідовича, якого підтримали 3,44% [31].

Загалом виборча технологія «двійник» є досить складною і фінансово затратною. «Кандидат-двійник» як різновид цієї технології є малоефективною щодо дієвості. З виборчим роком ця технологія поширюється, набирає обертів і навіть модифікується. В умовах парламентських виборів 2019 р. основним було навіть не прізвище кандидата, а назва організації (політичної партії), яку він представляв. З огляду на це з'явився новий вид двійників, які дублюють не прізвище чи інші персональні дані кандидата, а назву політичної партії, реєструючи співзвучну юридичну особу (громадську або благодійну організацію, приватне підприємство, товариство з обмеженою відповідальністю тощо) та реєструючи себе її керівником або працівником. Умовну цю технологію можна назвати «Організація-двійник».

Наприклад, в окрузі № 37 (м. Кривий Ріг) було зареєстровано відразу п'ять безпартійних самовисуванців, які використовували бренд «Слуги народу», назвавшись представниками Громадського руху «Слуга Народу», Громадської організації «Громадський рух “Слуга Народу”», ПП «ЗЕ! Слуга Народу», Громадської організації «Слуга для народу» та приватного підприємства «ЗЕ! Слуга народа». Загалом, понад 90 самовисуванців балотувалися в 55 одномандатних виборчих округах і видавали себе за представників підприємства або організації «Слуга народу» чи (значно рідше) «Голоси». Поліція відкрила 34 провадження за фактом незаконного використання брендів партій [18].

Застосування цієї «брудної» виборчої технології, підриває існування в нашій державі демократії як такої. Тому, якщо наші органи державної влади, ще мають намір зберегти безпосереднє волевиявлення народу, а не

псевдовибори, то потрібно негайно діяти. Насамперед, це має бути регулятивна та заборонна законодавча база, саме тому у квітні 2019 р. (тобто у Верховній Раді попереднього скликання, що означає те, що закон було знято з розгляду після початку роботи нового скликання) зареєстрували законопроект щодо запобігання застосуванню «брудних виборчих технологій» під час виборчого процесу [29]. Метою створення документу є пряма заборона балотування двійників. Зміст цього нормативно-правового закріплення полягає в тому, що, як слушно зазначається в пояснювальній записці, «деякі особи, напередодні або після початку виборчого процесу, навмисно змінюють свої прізвища та/чи імена» так, що б вони були схожі на прізвища та «імена основних кандидатів». Ця технологія призводить до маніпулювання людською підсвідомістю. Як наслідок, потенційний кандидат, якого хочуть позначити в бюлетені, просто губиться серед двійників [29]. Вбачається потреба створення жорсткої системи реєстрації кандидатів, зокрема подання всіх кандидатів в один день, щоб не було можливості потім ще когось зареєструвати; моніторинг активної виборчої кампанії кандидатів, тому що, коли кандидат хоче заохотити голосувати за нього, то він досить багато коштів вкладає в рекламну програму і т.д., відповідно, якщо не має на меті подальше проходження до парламенту, то ЦВК зможе відстежити та анулювати його в реєстрі.

Отже, «двійник» – це виборча технологія, за якої на виборах висувається і реєструється кандидат, ПІБ, посада, місце роботи та інші дані якого майже повністю збігаються з даними кандидата, проти якого висувається двійник. Цю технологію спрямовано на маніпулювання людською пам'яттю та підсвідомістю. Виборець навіть не підозрює, що є не активним суб'єктом виборчого процесу, а лише засобом досягнення неправомірної цілі. Найбільшого розквіту технологія досягла на виборах до парламенту України 2019 року. Коли серед кандидатів партії «Слуга народу» просто губились прізвища тих, хто реально провів агітаційну роботу. Єдиним засобом впливу на такі неправомірні дії буде ухвалення норм, які міститимуть визначення таких дій і відповідальність. Наразі подано законопроект щодо запобігання

застосуванню «брудних виборчих технологій» під час виборчого процесу. Його ухвалення зв'яже руки подальшому застосуванню технології під час виборів.

З огляду на важливість запобігання вказаним явищам і процесам, а також на те, що метою підгалузі виборчого права є запобігання виборчим конфліктам і порушенням виборчих й інших споріднених прав і свобод громадянина [24, с. 28], пропонуються такі шляхи вирішення вказаних проблем:

1) введення жорсткішої системи реєстрації кандидатів, зокрема подання всіх кандидатів в один день;

2) моніторинг активної виборчої програми кандидата, тому що останній, бажаючи заохотити голосувати за нього, значні ресурси витрачає на передвиборну агітацію. Відповідно, якщо особа не має на меті подальшої перемоги, то Центральна (територіальна) виборча комісія зможе відстежити та з урахуванням інших доказів «технічності» кандидата скасувати його реєстрацію. Водночас, слід сформулювати вказану процедуру таким чином, щоб мінімізувати зловживання виборчими комісіями таким правом, оскільки це матиме гірші наслідки ніж наявність «двійника» у виборчому бюлетені;

3) ухвалення регулятивних та охоронних законодавчих норм, які б забороняли двійникам балотуватися на виборах і передбачали співмірну юридичну відповідальність.

РОЗДІЛ 3. АДМІНІСТРАТИВНИЙ РЕСУРС У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

З набуттям Україною незалежності наша держава зробила великий крок до створення демократичного політичного режиму, складовими якого є: наявність вільних, чесних, змагальних, публічних виборів. Виборчий процес у демократичній країні передбачає відсутність будь-якого незаконного адміністративного впливу на виборчий процес, мається на увазі заборона використання адміністративного ресурсу як виборчої технології. Наявність чи відсутність застосування цієї технології є одним з головних індикаторів ступеня демократичності України. Хоча поняття «адміністративний ресурс» з'явилося нещодавно, наявність владних важелів у руках однієї партії та неприпустимість обговорення й у результаті неухильне виконання було відоме ще за СРСР. Ці командно-адміністративні традиції та принципи успадкувала, дещо в сучасному вигляді, українська система організації влади.

Використання адміністративного ресурсу, тобто свого посадового або службового становища з метою бути обраним, є підставою для притягнення до юридичної відповідальності в порядку, встановленому законом. Проте які саме способи використання посадового та службового становища з цією метою вважаються протиправними, у Законі не уточнюється. Так само не фіксується в законодавстві, які прояви протекціонізму на користь тієї чи іншої політичної партії (блоку), кандидата можна вважати порушеннями. Протекційні дії з боку посадових осіб, службовців державних органів та органів місцевого самоврядування для одержання переваг у порівнянні з іншими кандидатами відповідно до чинного законодавства можна кваліфікувати як корупцію. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», корупція – це використання суб'єктом на якого поширюється дія цього Закону, наданих йому службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно

обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [10]. Визначення корупційної дії передбачає одержання матеріальної чи нематеріальної винагороди. Використовуючи адміністративний ресурс для підтримки того чи іншого кандидата на виборну посаду або політичної партії (блоку) у період виборчої кампанії, посадові особи та службовці різного рівня не завжди роблять це за пряму матеріальну винагороду. Посадова особа може і не одержувати за свої зусилля матеріальної компенсації, адже мотивація відповідної поведінки чиновника спирається на інший рівень сподівань. Мотивом часто виступає гарантія збереження власної посади. Адже невиконання «адміністративних обов'язків» стосовно кандидатів, політичних партій, блоків спричиняє «покарання». Подібна ситуація свідчить про негативну тенденцію перетворення влади в самостійний суб'єкт виборчих кампаній [9, с. 184–185].

М. В. Афанасьєва умовно виокремлює позитивну та негативну сторони адміністративного ресурсу. Позитивна сторона полягає в тому, що посадова особа використовує своє право на здійснення владних повноважень, що не є правопорушенням. Негативна сторона, у свою чергу, – це дії державного службовця, які межують з порушеннями норм Закону України «Про державну службу» і Закону України «Про запобігання корупції» [9, с. 183].

В. Небоженко вказує на те, що у західній виборчій практиці та теорії таке поняття, як «адміністративний ресурс», відсутнє, його аналог називають чітко – «механізм втручання у виборчий процес» [19].

Деякі технології застосування адміністративного ресурсу під час виборчого процесу мають нелегальний характер і є правопорушеннями, проте застосування адміністративного ресурсу можливо з формальним дотриманням законодавчо встановлених виборчих процедур. Тобто ця виборча технологія застосовується в трьох напрямках: як легальна, нелегітимна та нелегальна. Ця особливість характеризує адміністративний ресурс не як пряме порушення

чинного законодавства, що регулює процес виборів, а як наявність додаткових переваг, які має кандидат під час виконання ним своїх посадових чи службових повноважень. Наразі неможливо викоринити такий вплив на вибори. В умовах сьогодення виборче законодавство має безліч прогалин і тим самим неспроможне забезпечити рівність усіх кандидатів та партій (блоків). Звичайно, що опозиція не володіє тими можливостями, які має чинна влада.

З огляду на викладене, розглянемо детальніше випадки застосування такого ресурсу. Розпочнемо з того, коли цей процес є легальним відповідно до законодавства України. Так, активізація потенційними кандидатами виконання своїх посадових обов'язків напередодні виборів явно маніпулює думкою виборців та порушує принцип рівності кандидатів, але українським законодавством подібні дії не заборонені, ба більше – визнаються законними. Так, згідно зі ст. 8 Закону України «Про державну службу», до кола повноважень державного службовця входить забезпечення ефективного «виконання завдань і функцій державних органів», сумлінне і професійне виконання своїх посадових обов'язків [20]. З юридичного погляду, службовець просто виконує свою роботу [9, с. 184].

М. В. Афанасьєва зазначає, що до нелегальних способів використання адміністративного ресурсу, заборонених законодавством, можна віднести: втручання у виборчу кампанію державних службовців або посадових осіб за допомогою використання службового становища; протекціонізм з боку органів місцевого самоврядування, державних посадових осіб та службовців для одержання незаконних переваг у порівнянні з іншими кандидатами; зловживання владою та незаконна витрата коштів державного та місцевого бюджетів державними органами й органами місцевого самоврядування; прямий тиск на волевиявлення виборців з метою забезпечення необхідного результату на виборах тощо [9, с. 185].

Наприклад, під час позачергових виборів народних депутатів України 2019 року Житомирський міський голова С. Сухомлин, Віце-прем'єр-міністр Г. Зубко узяли участь у відеозверненні на підтримку кандидата в окрузі № 62

І. Гундича; Харківський міський голова Г. Кернес проводив спільно з кандидатом в окрузі № 169 О. Грановським зустрічі з виборцями й офіційні заходи. Іншим прикладом є підписання Угоди про співпрацю між кандидатом в окрузі № 88 А. Іванчуком і громадою Коломиї (Івано-Франківська область). Від імені останньої Угоду підписав Коломийський міський голова І. Слюзар [21].

Вказане питання регулюється багатьма законами, наприклад, вже згаданим Законом України «Про державну службу», Законом України «Про запобігання корупції», який де-юре ставить службових осіб у жорсткі рамки дій, проте який на практиці часто порушують, Кримінальним кодексом України, що містить окремий розділ «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», тощо. Проблема полягає не в нормативному закріпленні регуляторів цієї сфери, а у відсутності в кандидата моральних принципів чи впевненість у незастосуванні до нього закону. Саме тому широкомасштабне застосування адміністративного ресурсу як нелегальної виборчої технології досі існує в нашій державі, що декларує дотримання принципу правової та демократичної держави.

РОЗДІЛ 4. ЗАСТОСУВАННЯ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ВИБОРАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ 2019 РОКУ

Вибори – це своєрідне та офіційно закріплене вираження безпосередньої демократії основним її носієм влади – народом. Проте який сенс у такому нормативному закріпленні, коли вибори – це вже не активно реалізоване право кожного громадянина України, а, як показує практика, радше «коридор», де ти або маєш засоби та можливості правити країною завдяки засобам масової інформації, грошам чи службовому становищу, або ти просто зі своїми амбіціями та програмою виходиш на «забій»? Саме таким чином у багатьох випадках відбуваються вітчизняні вибори.

Расто Кужель та Олександр Бурмагін зазначають, що впродовж останніх років глобальний медійний контекст суттєво змінився, особливо зважаючи на поширення інтернет-ЗМІ та швидке зростання ролі соціальних мереж, зокрема під час виборчих кампаній. Це технологічне й соціальне зміщення змінює вплив засобів масової інформації на весь демократичний процес прийняття рішень, особливо у виборчий період. Натомість, багато проблем є і з традиційними ЗМІ та їх роллю під час виборів. У спільній Заяві щодо ЗМІ та виборів Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, а також Спеціальний доповідач ООН з питань свободи переконань і вираження поглядів, Спеціальний доповідач Африканської комісії з прав людини і народів (АКПЛН) з питань свободи вираження поглядів і доступу до інформації зазначили, що в багатьох країнах діяльність чинного уряду висвітлюють непропорційно й надмірно позитивно, зокрема через його контроль над державними та приватними ЗМІ чи його тісний зв'язок із засобами масової інформації. Крім того, вони висловили занепокоєння щодо загроз вільному та відкритому інформаційному висвітленню під час виборів, проявом яких, зокрема, є погрози, фізичні напади і неналежне юридичне обмеження свободи вираження поглядів. Вони також підкреслили важливу роль, яку державні засоби масової інформації, у тому числі суспільні телерадіокомпанії, відіграють у багатьох країнах під час

виборів, коли висвітлюють вибори з дотриманням зобов'язання щодо збалансованості та неупередженості в новинах, оглядах поточного стану справ та в інших типах передач. Крім того, Венеціанська комісія підкреслює: «крім звітування про роботу діючого уряду, ЗМІ можуть навчати виборців, як здійснювати свої права, звітувати про хід кампанії, надавати кандидатам платформу для дебатів і донесення їхніх повідомлень до електорату, а також стежити за підрахунком голосів і звітувати про результати громадськості. Кандидати повинні мати право відповідати на заяви чи репортажі в засобах масової інформації, які були неточними чи образливими, а також мати змогу користуватися цим правом під час виборчої кампанії» [22, с. 22].

У той час, коли ці методології були видані відповідно до проекту Ради Європи, на наших очах відбувалось те, що називається маніпуляцією соціумом за допомогою ЗМІ. Суперник П. Порошенка на повторному голосуванні 21 квітня, керівник студії «Квартал 95» В. Зеленський (нині чинний Президент України) 3 квітня висунув вимогу медичної експертизи обох кандидатів як передумову дебатів між ними, щоб «довести народові, що серед них немає ні алкоголіків, ні наркоманів». Порошенко погодився на заклик Зеленського провести такі дебати в Національному спортивному комплексі «Олімпійський» у Києві і заявив, що чекає Зеленського для такого аналізу в медпункті НСК «Олімпійський» уже вранці 5 квітня. У штабі Зеленського у відповідь заявили, що не довіряють державній лабораторії, і закликали Порошенка звернутися до «незалежної лабораторії». Врешті, вранці 5 квітня обидва кандидати здали аналізи в різних місцях: Порошенко на «Олімпійському», Зеленський – у приватній лабораторії. Водночас тоді чинний президент заявив, що виступає за внесення змін до законодавства України, щоб передбачити обов'язкову здачу аналізів на вміст в організмі наркотичних речовин і алкоголю для кандидатів на посаду президента, «тому що питання відсутності алкогольної чи наркотичної залежності в кандидата і майбутнього президента є питанням національної безпеки». За лічені години було оголошено про перші попередні результати аналізів – відсутність психоактивних речовин у пробах обох кандидатів. Але

фахівці звернули увагу, що для повноцінного аналізу необхідні принаймні дні чи й тижні, але не години. У штабі Порошенка і серед його прихильників висловили сумніви в незаангажованості і професійності лабораторії, яку відвідав Зеленський: у її документах виявили значну кількість помилок і невідповідностей, а керівникові лабораторії пригадали політичні симпатії до Зеленського, відверто висловлювані ним і в українських засобах інформації, і на державному телебаченні Росії [23].

Саме це було вдалою електоральною маніпуляцією, оскільки кандидати взагалі не зобов'язані були надавати громадськості результати аналізів. А як зазначає Альберто Сімпсер – викладач Кембриджського університету, електоральна маніпуляція – це більш поширене явище, ніж будь-який конкурентний авторитаризм чи партійне домінування [27, р. 22]. Проте, якби аналізи все ж таки не були показані електорату, то чи набрали б дебати такого апогею? Громадяни України спостерігали за цим дійством, оскільки чекали обґрунтування програми кандидатів відповідно до нагальних потреб. Та назвати це політичними дебатами досить складно, кандидати пред'являли не зовсім обґрунтовані претензії один до одного, звучали такі вислови як: «Краще бути котом у мішку, ніж вовком в овечій шкурі» і це була найпростіша виборча технологія, яка де-факто є легальною, але досить «брудною» у своєму застосуванні. Такі вислови були завчасно підготовленими і мали спрацювати як тригер для людської підсвідомості. Мало хто з виборчого корпусу тоді запам'ятав певні деталі програми кандидатів, зате ці вислови увійшли в історію та в свідомість громадян.

Також під час першого туру були виявлені застосування нелегальних виборчих технологій, зокрема подання технічних кандидатур (осіб, які про це не знають) як членів до дільничних виборчих комісій, з метою подальшої їхньої заміни на потрібних осіб у разі виграшу жеребкування. Крім того, Комітет виборців України у своєму звіті за результатами довгострокового спостереження за підготовкою чергових виборів Президента України від 1 квітня до 21 квітня 2019 року зазначає: «Традиційною проблемою стало

подання до складу комісій одних й тих же осіб від різних кандидатів у Президенти. ... Серед проблем: значна кількість замін та ротації в керівному складі через відмови осіб виконувати функції голів, заступників та секретарів, включення до подань осіб без їх відома, значна кількість осіб без досвіду роботи в комісіях. У Львівській області в ТВО № 124 особа звернулась до правоохоронних органів через використання без її відома її персональних даних одним з кандидатів у Президенти для подання до складу комісії» [25].

Наявність цілком технічних кандидатів також була задіяна як виборча технологія, яка суперечить законодавству України. Відповідно до вищенаведеного звіту, з погляду КВУ, однією з реальних проблем є значна кількість членів комісій від кандидатів, які не ведуть активної агітаційної діяльності. До прикладу, кандидат на посаду Президента М. Габер офіційно не зазначав жодних витрат на ведення агітаційної кампанії, що відображено у проміжному звіті кандидата про використання коштів виборчого фонду. Попри фактично нульову активність кандидат М. Габер має представництво в понад 90% дільничних виборчих комісій. Таке саме суттєве (понад 90%) представництво в ДВК має і Ю. Литвиненко [25].

Використання парамілітарних організацій (далі – ПМО) у статусі спостерігачів як насильницький спосіб втручання у виборчий процес також не став винятком. КВУ вказує на проблему можливої криміналізації виборчого процесу та спроб силового втручання в хід голосування на окремих дільницях з боку т.зв. представників ПМО, зареєстрованих як офіційні спостерігачі на виборах, а також відзначає, що кількість офіційних організацій спостерігачів на виборах Президента суттєво зросла порівняно з попередньою виборчою компанією. Якщо на позачергових виборах Президента 2014 року лише 10 громадських організацій отримали від ЦВК дозвіл спостерігати за виборчим процесом, то на чергових виборах Президента 2019 року – в 13 разів більше, 139 організацій. КВУ наголосив, що застосування дій силового характеру щодо недопущення фальсифікацій у день виборів за межами законних прав спостерігачів. КВУ розцінює можливість силового втручання з боку окремих

організацій в хід виборчого процесу як одну із реальних загроз для проведення вільних та чесних виборів Президента України, що вимагає відповідної реакції з боку Центральної виборчої комісії та правоохоронних органів [25].

Підсумовуючи наведене, вибори Президента України 2019 року були відносно згідними з чинним законодавством. Проте наявне і застосування нелегальних виборчих технологій: використання ПМО у статусі спостерігачів, наявність технічних кандидатів, подання в члени ДВК осіб, які не знають про це. Пропонуються такі шляхи подолання вказаних проблем:

1) закріплення у Виборчому кодексі України порядку проведення сертифікації членів виборчих комісій, зокрема встановлення вимог до суб'єктів її проведення, строків її проведення, строку дії сертифікату, потреби навчання методам запобігання провокаціям (зокрема, і насильницьким) і оперативного реагування на них тощо. Альтернативним варіантом може бути закріплення у Виборчому кодексі України положення про те, що вказаний порядок затверджує Центральна виборча комісія;

2) обов'язковість сертифікації членів територіальних (на місцевих виборах) та окружних (на загальнодержавних виборах) виборчих комісій, а також керівного складу дільничних виборчих комісій, про що частково було сказано під час обговорення проекту Виборчого кодексу;

3) передбачення попередження для кандидатів, якщо принаймні 15% (число умовне, є предметом подальшого обговорення) висунутих ними членів дільничних виборчих комісій не з'являються на два засідання комісій поспіль;

4) положення про те, що перелік поданих кандидатур членів дільничної виборчої комісії від кожного кандидата принаймні на чверть (25%) повинен складатися з тих осіб, які пройшли попередню сертифікацію;

5) здійснення органами правопорядку більш активної протидії маніпулюванню з боку засобів масової інформації.

Вказані положення допоможуть зробити більш фаховою діяльність виборчих комісій і зменшити застосування пов'язаних з цим нелегальних і нелегітимних виборчих технологій.

ВИСНОВКИ

1. Виборчі технології – це сукупність організаційних відносин, стандартний набір багаторазово апробованих прийомів, способів, засобів оперативного досягнення визначеного результату під час виборчого процесу. Ознаками цього правового явища є: наявність організаційних відносин, оперативність, стандартний набір процедур, багаторазово апробований сценарій.

2. Виборчі технології можна класифікувати залежно від таких критеріїв: 1) відповідність загальним демократичним принципам організації та проведення виборів, правовим і моральним нормам, політичній етиці (легальні, нелегітимні, нелегальні); 2) об'єкт впливу (що впливають на електорат; що впливають на кандидатів-суперників або партії-конкуренти; що стосуються виборчої документації; які стосуються адміністрування виборів; 3) період застосування (під час висування та реєстрації кандидатів, передвиборної агітації, утворення і формування виборчих комісій, дня голосування тощо).

3. Технологія «двійник» полягає в тому, що на виборах висувається і реєструється кандидат, прізвище, ім'я та по батькові, посада, місце роботи й/або інші дані якого майже повністю збігаються з даними того кандидата, проти якого висувається двійник. Зазвичай «основному» кандидату протистоять декілька осіб з однаковими прізвищами (на виборах народних депутатів України 2019 року такими ідентифіковано майже сто кандидатів у понад п'ятдесяти округах, щодо частини з них було відкрите кримінальне провадження за фактами незаконного використання брендів політичних партій).

Запропоновано такі шляхи вирішення вказаної проблеми:

введення жорсткішої системи реєстрації кандидатів, зокрема подання всіх кандидатів в один день;

моніторинг активної виборчої програми кандидата, тому що останній, бажаючи заохотити голосувати за нього, значні ресурси витрачає на передвиборну агітацію. Відповідно, якщо особа не має на меті подальшої

перемоги, то Центральна (територіальна) виборча комісія зможе відстежити та з урахуванням інших доказів «технічності» кандидата скасувати його реєстрацію. Водночас, слід сформулювати вказану процедуру таким чином, щоб мінімізувати зловживання виборчими комісіями таким правом, оскільки це матиме гірші наслідки ніж наявність «двійника» у виборчому бюлетені;

ухвалення регулятивних та охоронних законодавчих норм, які б забороняли двійникам балотуватися на виборах і передбачали співмірну юридичну відповідальність.

4. Іншою нелегальною виборчою технологією є «адміністративний ресурс» – це неправомірне використання повноважень органами та посадовими особами органів публічної влади для досягнення політичних цілей під час виборчого процесу.

Виявлено, що проблема полягає не в нормативному закріпленні регуляторів вказаної сфери, а у браку моральних принципів у кандидата чи впевненості в тому, що до нього відповідальності застосовано не буде. Тому пропонується покращувати рівень правової та політичної культури суб'єктів виборчого процесу, зокрема проводити освітні заходи (тренінги) для виховання високоморальних якостей.

5. За результатами опрацювання статистичних даних щодо виборів Президента України 2019 року виявлено такі порушення: маніпуляція соціумом за допомогою засобів масової інформації; подання технічних кандидатур (зокрема, осіб, які про це не знають) як членів до дільничних виборчих комісій з метою подальшої їх заміни на потрібних осіб у разі виграшу жеребкування; наявність цілком технічних кандидатів; використання парамілітарних організацій як офіційних спостерігачів з потенційною метою насильницького втручання у виборчий процес.

6. Для запобігання вказаним нелегальним і нелегітимним виборчим технологіям потрібно впровадити такі освітні й інші заходи:

1) закріпити у Виборчому кодексі України порядок проведення сертифікації членів виборчих комісій, зокрема встановити вимоги до суб'єктів її проведення,

строки її проведення, строк дії сертифікату, потребу навчання методам запобігання провокаціям (зокрема, і насильницьким) і оперативного реагування на них тощо. Альтернативним варіантом може бути закріплення у Виборчому кодексі України положення про те, що вказаний порядок затверджує Центральна виборча комісія;

2) передбачити обов'язковість сертифікації членів територіальних (на місцевих виборах) та окружних (на загальнодержавних виборах) виборчих комісій, а також керівного складу дільничних виборчих комісій, про що частково було сказано під час обговорення проекту Виборчого кодексу;

3) передбачити попередження для кандидатів, якщо принаймні 15% (число умовне, може бути предметом подальшого обговорення) висунутих ними членів дільничних виборчих комісій не з'являються на два засідання комісій поспіль;

4) передбачити положення про те, що перелік поданих кандидатур членів дільничної виборчої комісії від кожного кандидата принаймні на чверть (25%) повинен складатися з тих осіб, які пройшли попередню сертифікацію;

5) органам правопорядку більш активно здійснювати протидію маніпулюванню з боку засобів масової інформації.

Вказані положення допоможуть зробити більш фаховою діяльність виборчих комісій і зменшити застосування пов'язаних з цим нелегальних і нелегітимних виборчих технологій.

ДОДАТКИ

Таблиця 1. Підходи до розуміння виборчих технологій

(складено автором)

Назва підходу	Основна ознака у визначенні	Представник підходу
Політологічний	Методи впливу на електорат	А. Джабасов [1, с. 60–61], В. В. Кобржицький і О. В. Романюк [3], К. А. Свекла [4, с. 219–221]
Психологічний	Методи впливу на індивідуальну та соціальну психіку виборців	М. Варій [2, с. 270]
Конституційно-правовий	Організаційні відносини у сфері реалізації виборчого права	М. В. Афанасьєва [5, с. 137–141]

Таблиця 2. Класифікація виборчих технологій

(складено автором)

Критерій	Вид	Ознаки	Приклад
Відповідність загальним демократичним принципам організації та проведення виборів, правовим і моральним нормам, політичній етиці	Легальні	Відповідають чинному законодавству	Дебати кандидатів, застосування виборчої системи
	Нелегітимні	Не порушують законодавчі норми, але наявність у них певних процедур не відповідає загальним демократичним принципам організації та проведення виборів, нормам суспільної моралі і, як наслідок, викликає обурення з боку громади	Присутність на мітингу політика, що належить до групи його противників, з матеріалами опозиційного до нього змісту
	Нелегальні	Прямо порушують норми виборчого законодавства	Адміністративний ресурс
Об'єкт впливу	Впливають на електорат	Головна мета – вплив на громадську думку, на індивідуальну та соціальну психіку виборців з метою завоювання їхніх голосів	Застосування ЗМІ, адміністративного ресурсу
	Впливають на кандидатів-суперників або партії-конкуренти	Головна мета – негативний вплив на суперників	Присутність на мітингу політика, що належить до групи його противників, з матеріалами

			опозиційного до нього змісту
	Стосуються виборчої документації	Головна мета – вигідний для окремого кандидата або невигідний для суперника вплив на виборчі списки, бюлетені, протоколи тощо	Підробка, вкидання або псування бюлетенів, «каруселі», підробка протоколів
	Стосуються адмініструв ання виборів	Головна мета – вигідний для окремого кандидата або невигідний для суперника вплив на утворення та формування виборчих комісій, округів тощо	Джеррімендеринг – штучний поділ на виборчі округи
Період застосування	Під час висування та реєстрації кандидатів		Реєстрація кандидатів- «двійників»
	Під час передвиборної агітації		«Чорний» піар
	Під час утворення і формування виборчих комісій		Подання «технічних» кандидатур членів комісій
	Під час дня голосування		Масова неявка членів комісій від суб'єкта виборчого процесу
	Під час підрахунку голосів		Підробка протоколів про підрахунок голосів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джабасов А. А. Политические технологии избирательных кампаний: проблема категориального осмысления. *Вестник Московского университета*. 2000. Серия 12. № 2. С. 60–61.
2. Варій М. Й. Політико-психологічні передвиборчі та виборчі технології : навч.-метод. посіб. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2003. 400 с.
3. Кобржицький В. В., Романюк О. В. “Двійник” як виборча технологія в Україні: особливості, дієвість, перспективи. *Вісник НАДУ при Президентові України. Серія «Політичні науки»*. 2016. Вип. 1. С. 35–40.
4. Свекла К. А. Функціональні особливості виборчих технологій та їх вплив на масовість. *Актуальні проблеми політики*. 2015. № 56. С. 219–221.
5. Афанасьєва М. В. Виборчі технології та виборче право : проблема кореляції. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. С. 137–141.
6. Афанасьєва М. В. Конституційно-правове забезпечення виборчих технологій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.02. Одеса, 2004. 22 с.
7. Кочубей Л. О. Виборчі технології. К. : Український центр політичного менеджменту, 2008. 332 с.
8. Батан Ю. Д., Стаднік О. І. Реформування систем місцевих виборів в Україні в контексті європейського досвіду. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. С. 32–43.
9. Афанасьєва М. В. Правове забезпечення адміністративних виборчих технологій. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 182–185.
10. Про запобігання корупції : Закон України № 1700-VII від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 01.02.2020)
11. Пилипенко Г. А. Класифікація деструктивних виборчих технологій. *Вісник СевНТУ. Серія : Політологія*. 2009. Вип. 100. С. 131–136.
12. Моторнюк Т. М. Виборчі технології США: специфіка та універсальність.

Вісник СевНТУ. Серія : Політологія. 2010. Вип. 112. С. 162–166.

13. Батан Ю. Д. Превентивний механізм дії права : потреба поділу. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.) / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: О. В. Дикий, І. І. Братінов. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 90–93.
14. Нагорняк Т. Л., Руденко А. Ф. Політико-партійний ринок та маркетинг в Україні: етапи становлення та розвитку. *Панорама політологічних студій.* 2013. № 10. С. 139–148.
15. Ашурбеков А. А. Морально-етичні компоненти виборчих технологій в Україні: соціологічний аспект. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології.* 2014. № 281. С. 256–262.
16. Черніков О. О. Технологія кандидатів-«двійників» як форма зловживання пасивним виборчим правом. *Європейські перспективи.* 2013. № 10. С. 36–40.
17. Полуэктов В. В. Полевые и манипулятивные технологии. Москва : Русская панорама, 2003. 464 с.
18. Фінальний звіт КВУ за результатами спостереження за позачерговими виборами народних депутатів України 21 липня 2019 року / ВГО «Комітет виборців України». URL: <http://catcut.net/hsHJ> (дата звернення: 01.02.2020).
19. Админресурс: миф или реальная угроза? : По материалам «круглого стола», организованного Всеукраинским общественным мониторинговым комитетом. *Вечерняя Одесса.* 2002. 23 февр. С. 4.
20. Про державну службу : Закон України № 889-VIII від 10.12.2015. URL: <http://catcut.net/sRbJ> (дата звернення: 01.02.2020).
21. Бондарчук А. Що таке адміністративний ресурс? Досвід з українських виборів. *ОПОРА.* 2020. 3 лютого. URL: <http://catcut.net/eTbJ> (дата звернення: 09.02.2020).
22. Кужель Р., Бурмагін О. Президентські і парламентські вибори 2019. Україна. Методологія моніторингу ЗМІ / Council of Europe. 2019. URL: <http://catcut.net/uPdJ> (дата звернення: 01.02.2020).

23. Порошенко: я не стверджував, що Зеленський є наркоманом. *Радіо Свобода*. 2019. 8 квітня. URL: <http://catcut.net/CSdJ> (дата звернення: 01.02.2020).
24. Батан Ю. Д. До питання про місце превенції у правовому регулюванні. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2017. № 10. С. 25–31.
25. Звіт Комітету виборців України за результатами довгострокового спостереження за підготовкою чергових виборів Президента України 1 – 21 квітня 2019 / ВГО «Комітет виборців України». URL: <http://catcut.net/6YdJ> (дата звернення: 01.02.2020).
26. Alvarez M. R., Hall T. I., Hyde S. D. Election Fraud: Detection and deterring electoral manipulation. Massachusetts: Washington D.C., 2008. 245 p.
27. Simpson A. Why Governments and Parties manipulate elections. New-York: Cambridge University Press, 2013. 304 p.
28. Kaminski M. M., Nalepa M. A. Poland: Learning to Manipulate Electoral Rules. *The Handbook of Electoral System Choice*. 2004. С. 369–374.
29. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання застосуванню «брудних виборчих технологій» під час виборчого процесу від 25.04.2019 № 10256. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=65866 (дата звернення: 01.02.2020)
30. Батан Ю. Д. Поняттєво-категорійний апарат превенції як призначення права. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4. С. 11–19.
31. Понад 90 тис. громадян проголосували на виборах за кандидатів-двійників. 2019. 26 липня. URL: <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:ponad-90-tys-hromadian-proholosuvaly-na-vyborakh-za-kandydativ-dviinykiv> (дата звернення: 01.02.2020)

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження. Вибори – це насамперед вираження демократії в країні, складний бюрократичний процес, процедуру проведення якого закріплено, передусім, у таких нормативно-правових актах, як Конституція України, Виборчий кодекс України, Закони України «Про Центральну виборчу комісію», «Про Державний реєстр виборців», «Про місцеві вибори» та «Про вибори народних депутатів України». Під час виборчого процесу кандидати застосовують усі їхні можливості для здобуття голосів саме за їхню кандидатуру. Водночас, практикують як засоби, які не порушують чинного виборчого законодавства (легальні виборчі технології), так і ті, які є неправомірними (нелегальні) – це таке собі маніпулювання електоратом. Останні значно підривають конституційні положення про демократію в нашій країні. Понад те, реалізація активного виборчого права несанкціоновано обмежується, коли застосовують «брудні виборчі технології», такі як: реєстрація кандидатів-«двійників», подання технічних кандидатів у члени дільничної виборчої комісії, застосування парамілітарних організацій як спостерігачів, зловживання службовим становищем з метою нелегального здобуття голосів тощо. З огляду на це, актуальним є дослідження таких виборчих технологій з урахуванням набрання чинності Виборчим кодексом України та досвіду проведення чергових виборів Президента України та позачергових виборів народних депутатів України у 2019 році.

Не менш важливою ця проблематика постає й у контексті потенційного проведення в жовтні 2020 року чергових місцевих виборів.

Метою дослідження є виявлення проблем і розробка пропозицій для запобігання нелегітимним і нелегальним виборчим технологіям, передусім виборчій технології «двійник» й адміністративному ресурсу.

Для досягнення мети дослідження було поставлено такі завдання:

- 1) охарактеризувати поняття «виборчих технологій»;
- 2) виокремити види виборчих технологій;

3) розкрити: поняття виборчої технології «двійник», відповідну теорію, практику та перспективи правового регулювання;

4) окреслити: поняття виборчої технології «адміністративний ресурс» згідно з теорією, практикою та перспективами правового регулювання;

5) висвітлити виборчі технології, які застосовувались під час виборів Президента України 2019 року та сформулювати шляхи удосконалення правового регулювання.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження став діалектичний метод, який дозволив виявити та пізнати виборчі технології як правове явище. Крім цього, під час проведення дослідження використовувались *формально-логічний* (логічні прийоми аналізу та синтезу застосовано під час виокремлення ознак і визначення поняття виборчих технологій, а також їхньої класифікації, прийоми моделювання та абстрагування – під час вироблення практично можливих пропозицій удосконалення виборчого процесу), *системний* (дозволив систематизувати та класифікувати виборчі технології, а також упорядкувати застосування нелегальних виборчих технологій відповідно до Звіту Комітету виборців України 2019 року), *порівняльно-правовий* (за його допомогою проаналізовано та зіставлено такі види виборчих технологій, як: «двійник» та «адміністративний ресурс»), *формально-юридичний* (дозволив проаналізувати норми чинного виборчого законодавства України). Їхнє використання дозволило вивчити проблему комплексно, а також досягти поставленої мети, вирішити поставлені в роботі завдання.

Наукова новизна. Це дослідження є першим в Україні, яке аналізує застосування виборчих технологій на чергових виборах Президента України та позачергових виборах народних депутатів України 2019 року. Встановлено деякі проблеми правового регулювання виборчого процесу. Виокремлено конкретні аспекти порушення принципу демократії, закріпленого Конституцією, та положень виборчого законодавства. Надано актуальні рекомендації подолання таких недоліків на основі законодавства України. Аргументовано необхідність впровадження: обов'язкової сертифікації

керівного складу виборчих комісій; обов'язкової попередньої сертифікації членів дільничної виборчої комісії; попередження для кандидатів, які подали кандидатури таких членів виборчих комісій, що систематично не з'являються на засідання комісії.

Теоретичне і практичне значення результатів роботи полягає у можливості їхнього використання: у науковій діяльності – для розроблення моделі вдосконалення правового регулювання виборчого процесу; у законотворчій діяльності – для внесення змін до виборчого законодавства; у навчальному процесі – з метою підготовки навчальної та навчально-методичної літератури з навчальних дисциплін «Виборче право» та «Конституційне право України» щодо процедури проведення виборів та застосування законодавства з метою притягнення до відповідальності за застосування нелегальних виборчих технологій. Практична спрямованість результатів дослідження полягає в тому, що сформульовано низку рекомендацій для покращення ефективності запобігання нелегітимним і нелегальним виборчим технологіям.